

Pócs Éva

ÉLŐK, HOLTAK ÉS A VÍZ MITOLÓGIÁJA

1.

Az élet és halál valamint a víz kapcsolata kulturánk közhelye: a víz élet és egyben halál: a dolgok eleje és vége, a teremtetlen őskáosz, az első principium, az élet forrása, születés, újjászületés, termékenység és megtisztulás - és ugyanakkor: halál, sötétség, káosz. – Ezzel kapcsolatban számos mitológiai univerzálét lehetne említeni, így például a világ vízből teremtségéről, amely előtt, mint a Teremtés könyve mondja, a "föld.. kietlen és puszta vala, és sötétség vala a mélység színén, és az Isten lelke lebeg vala a vizek felett", mikor még semmi sem volt, csak víz, mint alaktalan őanyag, maga az őskáosz, amelyből a teremtő szavára szétváltak az elemek: az ég és föld, a hegyek és tengerek. Víz tehát a világ mítikus teremtése előtt is volt, de ez más minőségű, "anyag előtti" víz, kaotikus, kevert - amiben még nem voltak szétválasztva a dolgok: a világ teremtése mindig valamiféle, a káoszból rendet teremtő szétválasztással kezdődik: Mint az Ószövetség írja: "És mondá Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy tessék meg a száraz. És lőn." De még előbb elválasztotta Isten a felső és alsó vizeket: "Teremté tehát Isten a mennyezetet, és elválasztá a mennyezet alatt való vizeket, a mennyezet felett való vizektől. És úgy lőn". Az égi és földi, földalatti vizek kettőssége a folklórban is – most taglalt témánk egyes vonatkozásaiban – jelen van.

Amikor a teremtés műve kész, az elemek szétválnak, formát öltenek, sajátágaik, nevük lesz és kijelölt helyük a világmindenségben. Egy-egy kozmikus vagy természeti katasztrófa azonban időről-időre visszahozza a teremtés előtti káoszt: a mérték és határok hiányát. A medrűkből kilépő folyók terjeszkedése áradást, árvizeket hoz; az alakját vesztett megfagyott víz nem életető csapadékként, hanem pusztító jégverésként hullik a földre. A felhők mennyei vizei mértéktelen mennyiségben "szakadnak le" a földre, vagy éppen megszűnik a csapadék. A *halál-víz* kapcsolat jelentése "visszatérés a az őskáoszba". Mint előadásomból ki fog tetszeni, ezeket a káoszkatasztrófákat sok nép mítoszai, hiedelmei a *halottakhoz* kötik. Ez viszont az élet körforgását jelenti: az új élet kihordását és születését. A víz, ez az egyszerre ősz és végső elem éppen e kettős természete révén hordozza ezt a szüntelen önmaga ellentétébe forduló jelentést, és így lett egyik alappillérvé az archaikus mitológiákat leíró szimbolikus osztályozásoknak, ahol a *tűzzel* ellentétpárba állított *víz* elsődlegesen a *nő*, az *éjszaka*, a *halál* oldalán áll. Azonban ez a halál nem végleges, születés követi, aminthogy a *nő-halál* kapcsolat is magában foglalja a *termékenység* mozzanatát is. A víz mitológiájának ezek az egyetemes vonásai a magyarság – vagy bármely európai nép – folklórából, sőt rítusaiból is kirajzolódnak. Pl. az újjászületés–víz–női termékenység gondolkörében a közismert húsvéti locsoláson kívül számos variációját említhetnénk az idevágó esővarázsló rítusoknak is – *dodola*, *paparuda* – agy a dél-európai húsvéti, szent János napi, forrásoknál végzett tisztító rítusoknak, vagy a kelet-európai, vízbemerülő, vagy terhes asszonyokat vízbe merítő rítusoknak Szent Iván – Kupala –, vagy Szent György napján, illetve nagy szárazság esetén. Az egyetemes vízmitológia szimbólumrendszere a keresztény mitológiát is átszövi; így a Jézus életéhez fűződő víz-ritusok – például a keresztelés a Jordánban – általában egyúttal termékenységi rítusok is.

2.

Ami szűkebb témát, a víz kapcsolatát illeti a halottakkal, halállal és az étellel, újabb, elsősorban keletmagyar népcsoportoknál végzett gyűjtések – másoké és a magamé – alapján beszélek néhány, az említett egyetemes európai mitikus elkézeléseken alapuló, de egy szűkebb területekre jellemző, talán közép-kelet-európainak – vagy olykor ortodoxnak – mondható sajátágról. E rövid előadásban természetesen nincs módom a hiedelmek és rítusok térbeli-időbeli, vagy egyes népekkel, felekezetekkel kapcsolatos érvényességét taglalni.

Szűkebb témám lényege: a “jó” halottak az élet nedveit adják az emberiségnek, míg az embereket támadó démonok ellopják a vizet – vagy a vele egyenértékű éltető folyadékokat: anyatejet, vért az emberi közösségektől. Erre az alap-kettősségre csapásmagyarázó, illetve a közösségekben normatív szerepet betöltő mitikus lények, halottak elképzeléseinek, és elhárító, megelőző rítusoknak egész rendszere épül.

A visszajáró halottak kereszténység előtti változatai – amennyire emlékeiket Európa legkorábbi, görög-római, kelta, germán vagy szláv emlékeiből ismerjük – alapvetően ambivalensek voltak az élők iránt, de támogatásukat meg lehetett nyerni a halotti áldozatok különböző formái révén. Emellett a halott ősök differenciálódtak “jó” illetve “rossz” halottként: leszármazottaikat, falujukat védték mint őrzőszellemek, vagy rátámadtak közösségükre mint ártó démonok. Hogy egy-két példát említsek a jó halottakra: a szomszédos szláv, román népek hiedelmei szerint vízitündérek laknak a tavakban, folyókban, akik azonban tulajdonképpen halottak lelkei. Ezek a lelkek évről-évre megjelennek az emberi településeken, de nem csak halált hoznak, hanem – áldozatok fejében – vizet is: a tavasszal megjelenő bolgár *ruszalkák* elárasztják a szántókat, réteket; az orosz *rogyiteli* – a jó ősök – teste termővé teszi a földet; mikor tavasszal felmelgszik a talaj és enyhe szél fúj, azt mondják: "Az ősök sóhajtoznak".

Ugyancsak élt még a 20. században is sok helyen a nemzetségre, faluközösségre támadó halottak hite, és az ezzel kapcsolatos elhárító, esetleg áldozati rítusok is. Ezek a rosszindulatú halottak idő előtt meghalt, keresztleetlenül maradt, öngyilkos, harcréten elveszett, rosszul eltemetett, a temetési rítust egyáltalán meg nem kapott – egyszóval a földi közösségekbe be nem fogadott, vagy belőlük kirekesztett, és ezért túlvilági státusukat sem elnyert lelkek, vagy – már a középkortól igen jellemzően – keresztleetlen lelkek. Ezek a (középkori egyházi terminusok szerint) *immaturata*, *insepulti*, *indeplorati* (vagyis: ‘idő előttiek’, ‘temetetlenek’, ‘siratatlanok’) veszélyesek: nem juthatnak a halottak túlvilágára, nyugtalanul bolyonganak egy köztes létben, egy evilág-túlvilág közti átmeneti senkiföldjén; amely sokszor a keresztény purgatóriummal azonosul a folklórszövegekben, és ahonnan még “visszajárnak”, megtámadják az emberi közösségeket. Sokszor – levegő-, felhő- vagy zivatardémonként – egy föld feletti, föld közeli régióban, a szélben, viharban, felhőben, vonulnak, száguldanak, repülnek. Egyfajta archaikus földi, pontosabban föld és ég közötti túlvilágelképzelésről is szó van itt, ami minden indoeurópai nép régi mitológiájának sajátja lehetett.

Az átmeneti helyeken tartozkodó, rosszul meghalt/rosszul temetett státus nélküli halottaknak – egyebek mellett – az időjárással kapcsolatos szerepeik voltak. Ez a felhő- és zivatar-másvilág, a teremtés “felső vizei” általában az időjárásért felelős halottak világa, míg az “alsó vizek”-ben, folyókban, tavakban, a föld alatti és földi vizekben tartózkodó démonok és maguk a földre temetett halottak, – testileg is, mint láttuk az előbbi orosz példában –, a talaj termékenységét biztosítják, vagy veszik el. A szárazságot, vagy a termést elpusztító jégverést a felhőkben lakozó zivatardémonok rovására írta az említett térség népeinek sok hiedelme. Általános nézet volt az ókor filozófusaitól az egyházatyákon át a későközépkori egyházi demonológiáig, hogy a zivatart, rossz időt *démonok* okozzák, a középkori varázslóvadás, idővarázslással kapcsolatos egyházi rendeletek sokszor hivatkoznak ‘*felhővezető démonokra*’. Ami a modern kori hiedelmeket illeti, például román nézetek szerint a tisztátalan lelkek fogva tartják az esőt, jégverést is hozhatnak, fehérorosz adatok arról szólnak, hogy anyjuk által álmukban akaratlanul megfojtott gyerekek irányítják a zivatarfelhőket, a szerb *kereszteletlen* démonok (*nekrestenci, nevidiníci*) csapatai kisgyermek, vagy síró madár alakjában hoznak jégesőt, mások a terhes anyák, magzatok elpusztítói, a szülő nők tejét szívó démonok. Sorolhatnánk a példákat az orosz *mertvjaki*, vagy *zalozsnije*, a szlovén, macedón, szerb, bolgár *navi, navje* démonokig és a magyar, dunántúli, vagy erdélyi, moldvai *rosszakig* vagy *tisztátalanokig*. Hasonló szerepet a zivatarsárkány is betölthet ugyanezeknél a népeknél; a vizet visszatartó, jégesőt hozó, vagy a tehenek tejét elrabló sárkányok e térségben sok kapcsolatot mutatnak a zivatardémon-szerepet betöltő halottakkal is.

Ezek a démonok egész Közép-Délkelet-Európában sokat őriznek. az ambivalens, áldozatokkal megnyerhető, termékenységbiztosító halottak vonásaiból is. A családot, közösséget pártfogoló ősök is megjelennek – a 20. századi hiedelmekben is – a saját közösség felhővezető lelkeiként: esőt, illetve termékenységet hoznak falujuk, nemzetségük számára, miközben harcban állnak a szomszéd falu, nemzetség jégesővel pusztító felhővezetőivel. Míg a jóindulatú halottak befolyása: eső, termékenység, újjászületés, a szárazságot és jégverést hozó rossz halottaktól, a vizek negatív hatásaival – jégesővel, árvizzel –, a teremtés előtti káoszt hozzák vissza.

Ezzel kapcsolatban a felhővezető démonoktól függetlenül is érdemes megnézni, hogy milyen halottakkal/halállal kapcsolatos nézetek élnek ezeken a vidékeken a jégveréssel, árvizzel, szárazsággal – az időjárás “öskáoszba visszaeső” állapotaival – kapcsolatban. Milyen közösségi normák, tabuk megsértése hozza ezt büntetésként magával? Néhány példa ezekre: a temető szentelt földjébe öngyilkost vagy kereszteletlent temetnek, a halottat

le mosás, vagy beszentelés nélkül temetik el, más falu határán viszik át, az “avatatlan” gyermekágyas „tisztátalan” létére átmegy a „tisztának” tekintett patakon, vagy a kútból vizet húz: ez mind jégverést, árvizet, vagy aszályt, a források kiapadását hozhatja büntetésül. A megszentelt, „tisztának” tekintett területek – illetve vizek – mintegy megfertőződnek a halottaktól, vagy az avatatlanság, keresztleletlenség liminális állapotában lévő kvázi-halottaktól: a liminalitás halotti állapota a „szenteletlen” vizek káros hatásait engedi érvényesülni. A tabusértések e büntetései a közösség őseit, mint a viselkedési normák valamikori őreit is elének állítják, másrészt az avatatlanságot, keresztleletlenséget, a szentségek nélküli tisztátalanság társadalmon kívüliségét a “teremtés előtti” káossal azonosítják; mindennek fényében az átmeneti rítusok befogadó, beavató mozanatai mintegy a társadalom újratereztéseként értékelhetők.

Ami a zivatardémonok támadását kivédő, elhárító rítusokat illeti, csak futólag említem a mediátorok közreműködését, akik, mint idővarázslók, őket segítő vagy velük ellenséges démonokkal állnak kapcsolatban, félig emberekként, félig szellemlényekként azonosulnak a halottakból lett felhődémonokkal. Ilyenek a lengyel, ukrán ‘felhős’ nevű varázslók – *planetnyk, chmurnik* – a balkáni *sztuha* és *zduhač*, vagy a magyar *táltos* egyes alakváltozatai – ezekre a varázslókra és a zivatardémonokkal a csapadékért folytatott lélekcsatáikra azonban most nincs terem kitérni. Csak annyit említek még meg, hogy ezek a csaták a “felső vizek” felhőtutajokkal és utasaikkal is benépesített világában zajlanak. Másrészt fel kell figyelniük a *mennyei nyájak* képzetére, a *felhőtehenek* hiedelmeire, illetve egy *tej=csapadék* szemantikai azonosságra, amely az esőért folytatott csaták mítoszaiban, hiedelmeiben és rítusaiban egyaránt szerepet kap: az esőrabló, csapadékkelzáró démonok sokszor a tehének tejét elvevő démonokkal azonosak. Egy ide vágó, számos mitológiából ismert csatamitoszban a tehén kiszabadításával megered az eső, vagy hogy egy földi rítust említsünk: a harmat összegyűjtésével -- a magyar vagy bolgár, román hiedelmek szerint – nemcsak az esőt és a gabona hasznát, hanem a csorda teheneinek tejét is szaporítani lehet.

Az elhárító rítusoknak gazdag keresztény fegyvertára is ismert; a középkori egyház benedikciót mondó, exorcizáló papjainak fontos feladata volt a zivatart, jégverést hozó démonok átkokkal, áldásokkal, körmenetekkel, az oltáriszentség, vagy a szentek ereklyéinek, palástjának kitételével való távoltartása. Emellett a jelenből is ismerünk olyan profán védekezési módokat, amelyek a kárt okozó halottak segítségül hívására vonatkoznak: ukrán, orosz, szerb adatok szerint a jégverést vagy aszályt elhárítandó a vízbefúltakat és öngyilkosokat, akasztottakat hívják imákban segítségül; mint a közösség volt tagjait: ebben

mindenesetre újra csak e halottak ambivalenciája nyilvánul meg. Ugyancsak tudunk a tisztátalan halottaknak adott áldozatokról (például mákszórás vízbe); vagy Pozsega környéki falvakban: pünkösöd előestéjén gyertyákat, étel- és italáldozatot helyeztek a keresztútra az akasztottaknak, vízbefűltaknak a zivatarjelenségek megelőzésére. Tudunk a rossz halottaknak pótlólagosan tartott halotti torokról is, a velejáró alamizsnálkodással együtt, különösen szárazság idején, pl. Kelet-Szerbiából, vagy a 100 évvel ezelőtti Oroszországból. Nyilvánvaló ezekben a rítusokban a hiányos halotti rítusok pótlásának, a tisztátalanság, a “rossz halott” státus megszüntetésének szándéka.

4.

A szárazságot megszüntető rítusok között fontos szerepet kap *a szomjazó halottak kielégítése vízzel*; ennek kapcsán kis kitérőt kell tennünk a *szomjas halottakkal* kapcsolatban.

Általános, sok helyen még ma is élő nézetnek látszik Kelet-Európában hogy a halottak szomjaznak, (és ezért) szárazságot okozhatnak, másrészt: a szárazságot a szomjazó halottak rovására írják. Magyar (bácskai, gyimesi, hárompataki, moldvai) adataink is vannak arra, hogy a halottak – főleg a temetés utáni átmeneti időben – sok helyen az első 40 napon, míg nem jutnak a túlvilágra, szomjasak: ezért számukra az első éjszakákra, amikor még jelen van, vagy visszajöhet, vizet kell kikészíteni. Gazda Klára leírta zabolai, háromszéki román adatok szerint maga a halott mosdatása is tisztító, de egyúttal szomjat oltó rítus is, mint mondja a szerző, a mosóvíz egyszerre oltja a purgatóriumban égő lélek szomját és csitítja hőségérzetét. (Egyébként moldvai purgatórium-látomások is beszélnek az ott égő lelkek szomjazásáról).

Ezzel kapcsolatos a halottas háztól való vízfordás rítusa. Gyimesből főleg a román származású lakosság gyakorlatából, valamint Hárompatakról, Moldvából tudunk róla. Jankus Kinga írja le Gyimesbükkről: itt az ortodox családok a kritikus 40 napon át vizet hordanak a halottért valamelyik szomszédja számára, mintegy alamizsnaként – értsd áldozatként –, a szomjazó halott számára. Van, aki szerint azért viszik a vizet, hogy legyen mit innia a halottnak, mások szerint a lélek tisztul ebben a vízben. Úgy vélem, mind a két magyarázat adekvát az idevágó hiedelmekkel: e rítusok – mint a halott mosdatása is – bizonyára annak a megelőzését is célozzák, hogy valamilyen temetkezéssel kapcsolatos mulasztás miatt „tisztátalan halottként” viselkedhessék a távozó lélek. Másrészt: a halottak a földben *kiszáradnak*; ehhez a folyamathoz természetesen asszociálódik a szomjazás képzelete. A túlvilágra még nem távozott halottokról van szó: még körülöttünk vannak, nem „egészen” haltak meg, tehát még éltető nedvekre is szükségük van, mintegy a kiszáradás ellen. Ezért

adunk nekik vizet. Másrészt vannak román, szerb, itáliai adataink a halottaknak felajánlott forrásokról, kutakról, továbbá a sír öntözéséről 6 héten keresztül.

A szomjas halottak vízigényével függ össze az az említett területeken ismert nézet, hogy a szárazságot a halottak okozhatják, mégpedig elsősorban a rossz, tisztátalan, a rituálisan nem megfelelően ellátott halottak. Például orosz hiedelmek szerint mindazok a halottak szomjasak, és ezért aszályt okozhatnak, akik „akik nem a maguk halálában haltak meg”. Több mezőségi adat idézhető Keszeg Vilmos gyűjtéséből, amely szerint a szárazság oka az – mind az ottani magyarok, mind a románok szerint – hogy egy halottat mosdatlanul temettek el, ezért a sírjára vizet kell öntözni.

Vannak *különösen veszélyes szomjas halottak*, mégpedig azok, akiknek a teste nem szárad ki, mivel nem veszi be őket a föld. Számos ilyen hiedelem ismert a rosszul meghalt, rosszul temetett halottakkal kapcsolatban Kelet-Európában. Az orosz *zalozsnije* szárazságot és jégverést okoznak. A szent föld nem veszi be őket, még a koporsódarabok is kitüremlenek a földből, az ismételt eltemetések ellenére. Vagyis: élő holttestként viselkednek; ehhez azonban éltető nedvekhez kell jutniuk: ha nem adunk nekik vizet, testükbe fogadják a talaj éltető nedveit, ahelyett, hogy saját nedveiket elveszítve – kiszáradva – velük termékenyítenék meg a földeket.

A temetőben végzett esőcsináló rítusok nyilvánvalóan kapcsolatba hozhatók a szomjazó halottak hiedelmeivel. Említettem a sírok vízzel öntözését; sok keleteurópai helyen gyakorolják ezt a feltételezett tisztátalan halottak sírján, olykor a házában is (orosz, szerb, román és magyar adataink is vannak erre). Például egy rítust kísérő mondás Zsitomirből: "Adunk neked vizet, adj nekünk esőt!" Kovács Endre ír le 1988-ban egy Doroszló magyar és szerb lakossága által gyakorolt temetői „kakasfürösztő” rítust, amelynek kimondottan esővarázsló célja van. Fontos, hogy a rítus a temetőben menjen végbe, mintegy halotti áldozatként is. Ennek más népektől, sőt, 17. századi demonológiai taktikusokból is ismerjük párhuzamait. Egy ikon, vagy egy sírkereszt kivitele a temető közeli patakba, tóba szintén több ortodox nép gyakorolt esővarázsló rítusa (erre is vannak magyar adataink is), a vízbe eresztik a képet vagy keresztet és otthagyják, míg meg nem ered az eső. Ezt papi szertartás is kísérheti, esőkérő imádsággal egybekötve. Végül hadd idézzek részletesebben egy szemléletes magyar adatot, a Debrecenii Hírlap 1904. júliusi számának „Törvényszéki néprajz” rovatából, amelyet Tóth G. Péter figyelmes újságolvasásának köszönhetek:

„Sírháborítás. A szolnok-dobokamegyei Buza községben nemrég hunyta le örök álomra szemeit Pap Rébi róm. kath. vallású javasasszony hírében álló öregasszony. Már

egy hete nyugodhatott sírjában a kuruzslónő, midőn a babonás nép kisütötte, hogy Pap Rébi halála okozza a nagy szárazságot; ő vitte el az esőt. Nem hintették be szentelt vízzel: ez az oka a nagy szerencsétlenségnek. A babonás nép kivonult a temetőbe, felásta Pap Rébi sírját és teleöntötte vízzel a koporsót. Másnap pedig tényleg megeredtek az ég csatornái, de megjelentek a hatóság emberei is, a kik a sírháborító parasztok ellen folyamatba vették a bűnfenyítő eljárást.”

5.

Kelet-Délkelet-Európa ortodox népessége tudott, sok helyen mai napig tud, még egy különösen veszélyes szomjas halotról: ez pedig a *vámpír*. Illetve: ahol elterjedt a vámpírhit, úgy látszik, kiterjesztették a vámpírokra a tisztátalan, idő előtt meghalt, hiányosan eltemetett, státus nélküli, de nem feltétlenül vérszívó halottakra vonatkozó, a vámpírhitnél archaikusabb, egyetemesebb nézetek nagy részét; tehát a vérszívó vámpír hite mintegy ráakódott ezekre

Mi is a vámpír? Vérszívó démon, amely különösen a k-dk-európai népeknél a legújabb korban is ismert, nyomairól a szláv népeknél a középkor óta tudunk. A vámpírokhoz fűződő hiedelmek és rítusok helyi változatainak közös sajátossága az emberi közösségeket megtámadó agresszív magatartás és a vérszívás, amellyel áldozatait megbetegíti, halálukat okozza. Általában saját közösségére (családjára, nemzetségére, falujára) támad; hol egy-egy személy, állatok, hol egész családok, olykor egész falvak esnek áldozatául. Két fő változata: élő ember, aki születésétől fogva, örökletesen vámpírrá lett, másrészt sírjából fölkelő, megéledő holttest.

Szemponunktól most az a lényeges, hogy a sírjából kikelő *halott vámpír* képzeletének alapja a föld által be nem vett, nem romló holttest. Ezeket az éltető nedveiket el nem vesztett, ki nem száradó holttesteket (általában 40 nappal a halál után) megszállja és “feléleszti” a halott saját, még az élők közösségében tartózkodó lelke, vagy pedig az ördög – így indul újraéledő holttestként kártevő útjaira.

A hiedelmek egy markáns csoportját a vámpírrá válásra vonatkozó nézetek jelentik. Eszerint vámpír lesz a státus nélküli élők közül (törvénytelenül, vagy vérfertőző kapcsolatból születettekből, a közösségükben száműzöttekből, egyházi átokkal sújtottakból), és mindenfajta túlvilági státusát el nem nyert halottból. (Görög hiedelmek szerint a földből kivetett, nem rothadó holttest az egyházi kiátkozás következménye.) Tehát társadalmi csoportokba nem tartozó, azokból kirekesztett tisztátalan halotról van szó a vámpír esetében is, amelyet nem vesz be a föld és amelyeknek fontos tulajdonsága, hogy nem szárad ki, élő holttest marad. Más szóval: éltető nedveit nem adja át a földnek, és ezért (egyebek mellett) aszályt okozhat.

Az előbbi tisztátalan halottakhoz képest fontos tulajdonsága, hogy nem, vagy nemcsak a föld nedveit, vagy a csapadékot lopja el, és nemcsak tejet rabol az emberektől és állatoktól, mint a zivatardémonok némelyike, hanem elsősorban az embereket és állatokat éltető vért szerzi meg. Ilyen értelemben az *élő/nedves – halott/száraz* oppozíció alá az éltető nedvek közé a víz és tej mellé a vért is felírhatjuk.

A vámpír-ellenes rítusok egy része azt hivatott megelőzni, hogy valaki vámpírrá váljék holta után (általában is, és különösen olyan személyek esetében, akik életükben vámpír-gyanúsak voltak) E célból a halottat feltétlenül meg kell mosdatni (szerb adatok szerint borral, sőt szájába is – mintegy vérszomjának kielégítésére – bort kell önteni: (az éltető nedvekhez tehát akár hozzáírhatjuk a – vérszínű – vörösbort is). Továbbá a vámpír-gyanús halottat temetésig őrizni kell, testnyílásaiba szentelményeket helyezve, égő szentelt gyertyával kell megkeríteni – és így tovább: hogy normális, beszentelt, minden rítussal jól ellátott halott legyen.

A védekező rítusok másik nagy csoportja a holt vámpírokat teszi ártalmatlanná. Az elhíresült vámpíresetek szerint egy-egy járvány, vagy aszályos idő váltotta ki a vámpirizmus gyanúját, amit a vámpírnak vélt halottak kihantolása, megcsonkítása, szíven szúrása, elégetése követett; majd újra beszentelték a sírt, esetleg újra keresztelték a halottat, és ellátták egy második temetéssel. Tehát véglegessé tették az “egészen” még meg nem halt holttestek halálát: kiszáradását. Ilyen módon „normális” halott lett belőlük, aki nem kényszerül a továbbiakban az éltető vizek elrablására az emberi közösségektől. Szárazság esetén szerbeknél előfordult vörösborral telt palackok vízbe dobása; vámpír-gyanús személyek sírjának öntözése, vagy kihantolták ezeket, és a koponya nyílásain át locsolták vízzel a talajt. Élő, vámpír-gyanús személyek közösségi kényszerfürdetése is előfordult: a fent említett, női termékenységgel kapcsolatos vízbemerülő rítusokat alkalmazták az esetleges vámpírok káros esőlopó tevékenységének megakadályozására.

Hogy áttekintésemet a sok vámpír-ügy után egy pozitív példával fejezzem be: noha gyérek a „jótévő” halottakra vonatkozó adataim, egy ilyet említek záradékol. A károkozó vámpír-holttestekkel állíthatjuk szembe azt a lengyel hiedelmet, amely szerint Mickiewicz., a költő holtteste kimondottan jótékony hatással volt az időjárásra. Őt ugyanis *planetnyknek* – közösségének esőt biztosító varázslónak – tartották (ez körülbelül olyasmi, mint ahogyan nálunk szokás bizonyos körökben Adyt táltosnak tartani). Miczkiewicz Franciaországban halt meg, ott is temették el. Amíg holtteste ott volt, esősek voltak az évek Franciaországban, amikor hazahozták Lengyelországba, eredeti temetkezési helyét nagy aszály sujtotta, új nyugvóhelyén viszont csapadékos évek következtek.

Ami a vámpírok képviselte negatív jelenségeket illeti, természetes, hogy a 20. században náluk jóval gyérebbek a „jó” halottak adatai, akiknek éltető nedvei a földbe jutván a kiszáradás során, a hit szerint megtermékenyítik a termőtalajt. A konkrét veszélyhelyzetek, a természeti csapások, járványok megmagyarázhatatlansága sokkal inkább életben tartotta ezek okozójaként a kártékony, szomjazó halottak hiedelmeit és elhárító rítusait. Korunk még élő hiedelmeiben tehát elsősorban a veszélyes halottakkal kapcsolatban fogható meg az archaikus *élet/halál–nedves/száraz* oppozíció. Ezek a hiedelmek és rítusok egyben rávilágítanak az időjárás, az eső, – a víz – központi szerepére Európa múltbeli agrárközösségeiben.

Válogatott irodalom

- Andrian, Ferdinand: Über Wetterzauberei. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* XXIV (1894) 3–39.
- Blöcker, Monica: Wetterzauber. Zu einem Glaubenskomplex des frühen Mittelalters. *Francia* 9 (1981) 117–131.
- Boulay, du, Juliet: The Greek Vampire: A Study of Cyclic Symbolism in Marriage and Death. *Man* 17 (1982) 219–238.
- Burkhart, Dagmar: *Kulturraum Balkan. Studien zur Volkskunde und Literatur Südosteuropas*. Berlin–Hamburg, 1989.
- Burkhart, Dagmar: Vampirglaube und Vampirsage auf dem Balkan. In *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung. Anlässlich des I. Internationalen Balkanologen-Kongresses in Sofia 26. VIII.–I. IX. 1966*. Dr. Rudolf Trofenik, München, 1966, 211–252.
- Candrea I. A.: *Folklorul medical român comparat*. București, 1944.
- Đorđević, T. R.: Veštica i vila u našem narodnom verovanju i predanju. Vampiri i druga bita u našem narodnom verovanju i predanju. *Srpski Etnografski Zbornik* 66 (1953) 5–255.
- Dömötör, Tekla – Eperjessy, Ernő: Dodola and other Slavonic Folk-customs in County Baranya (Hungary). *Acta Ethnographica* 16 (1967) 399–408. old.
- Dukova, Ute: Das Bild der Drachen im bulgarischen Märchen. *Fabula* 11 (1970) 209–252.
- Faeta, Francesco: Szent János vize. Poétikák és politikák egy alapvető forrás megszerzéséért. In uő: *Demológia, antropológia és kultúrkritika. Az olasz kérdés*. L’Harmattan, Budapest, 2007, 204–223. [Queistioni italiane. Demologia, antropologia, critica culturale. Torino, Bollati Boringhieri editore s.r.l., 2005]
- Filipović, Milenko S.: Die NAVI bei den Balkan-Slaven. *Annales Instituti Slavici* 5 (1969) 105–113.
- Flint, Valerie I. J.: *The Rise of Magic in Early Medieval Europe*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991.
- Franz, Adolph: *Die kirchliche Benedictionen im Mittelalter* I-II. Verlag Herder, Freiburg i. Breisgau, 1909..
- Gaerte, Wilhelm: Wetterzauber im späten Mittelalter nach gleichzeitigen bildlichen Darstellungen, *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde*, 3 (1952) 226–273.
- Gaster, Moses.: Scholomonar, d.i. der Grabancijas dijak nach der Volksüberlieferung der Rumänen, *Archiv für Slavische Philologie* VII. (1883) 281–290.

- Georgieva, Ivanička: *Blgarska narodna mitologija*. Nauka i izkustvo, Sofia, 1983.
- Ginzburg, Carlo: *Éjszakai történet. A boszorkányszombat megfejtése*. Európa Könyvkiadó, Budapest 2003. [*Storia notturna. Una decifrazione del Sabba*, Torino, Giulio Einaudi, 1989].
- Hart, Clive: *Images of Flight*. University of California Press, Berkeley–Los Angeles–London, 1988.
- Hegy József: Siklódi hiedelmek. *Ethnographia* XLVIII (1937) 472–474.
- Herrmann Antal: Az idővarázslás a magyar s egyéb hazai népek hitében. *Ethnographia* VI (1895) 205–213.
- Hnatjuk, Volodomir: Znagobi do haličko-russkoji demonohiji. *Etnohrafičnij Zbirnik* XV (1904).
- Hock, Stephan: *Die Vampyrsgen und ihre Verwertung in der deutschen Literatur*. Berlin, 1900.
- Klaniczay Gábor: Boszorkányok, vámpírok és felvilágosítók. In uő, *A civilizáció peremén. Kultúrtörténeti tanulmányok*. Magvető kiadó, Budapest, 1990, 299–323.
- Ivanov, V. V. – Toporov V. N.: Issledovania v oblasti slavianaskih drevnostej. Leksičeskije i frazeologičeskije voprosy rekonstrukcii tekstov. Nauka, Moskva, 1974.
- Kelemina, Jakob: *Bajke in pripovedke slovenskego ljudstva, z mitološkim uvodom*. Celje, 1930.
- Koenig, Samuel: Magical beliefs and practices among the Galician Ukraininas. *Folklore* XLVIII (1937) 59–91.
- Kovács Endre: Az esővarázslás és a nyári zivatar kérdése a doroszlói néphagyományban. *Folklór és tradíció* V (1988) 155–160.
- Lawson, John Cuthbert: *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion. A Study of Survivals*. Cambridge University Press, 1910.
- Lecouteux, Claude: Les maîtres du temps: tempestaires, obligateurs, défenseurs et autres. In C. Thomasset (éd.), *Le temps qu'il fait au Moyen Age*. Paris, 1998, 151–169.
- Lehr Urszula: Weather Wizards and Contemporary Protecting resources. *Acta Ethnographica Hungarica* 2009. (s.a.)
- Mackensen Lutz: Drache. In E. Hoffmann-Krayer – H. Bächtold-Stäubli (Hrsgs.), *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* II. Walter de Gruyter und Co, Berlin – Leipzig, 1929/30, 363–404.
- Marinov, Dimităr: Narodna vjara i religiosni narodni običaji. *Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis* XXVIII (1914).
- Moszynski, Kazimierz: *Kultura ludowa slowian II. Kultura duchowa I*. Polska Akademia, Craców, 1929.
- Mudrak, Edmund: Die Herkunft der Sagen vom wütenden Heere und vom Wilden Jäger. *Laografia* XXII (Georgios A. Megas ed.: IV. International Congress for Folk-Narrative Research in Athens [1.9–6.9. 1964]. Lectures and Reports), 1965, 304–323.
- Muşlea, Ion – Bîrlea, Ovidiu: *Tipologia folclorului din raspunsurile la chestionarele lui B.P. Hasdeu*. Minerva, Bucureşti, 1970.
- Ott-Koptschalijski, Constance: Fahren im Luftmeer. Überlegungen zu mittelalterlichen Luftschiffergeschichten bei Agobard von Lyon, Gervasius von Tilbury und Nicole Oresme. In Dieter R. Bauer – Wolfgang Behringer (Hg.), *Fliegen und Schweben. Annäherung an eine menschliche Sensation*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1997, 88–110.
- Perkowski, Jan C.: *Vampires of the Slavs*. Slavia Publishers, Cambridge, Mass., 1976.
- Pócs Éva: Magyar samanizmus a kora újkori forrásokban. In uő, *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán*. Válogatott tanulmányok I. L'Harmattan, Budapest 2002, 137–172.
- : Sárkányok, ördögök és szövetségeseik a délszláv-magyar kapcsolatok tükrében. *Folklór és tradíció* VI (1988) 145–170.
- : Southeast-European Weather Magicians: Indoeuropean Agrarian Shamanism. In E. Katz, – A. Lammel – M. Golobinoff (éds.), *Entre ciel et terre. Climat et sociétés*. Ibis Press–IRD, Paris, 2002, 355–387.
- : Esővarázslás és idővarázslók a magyar boszorkányperekben (XVI–XVIII. század). In Pócs Éva (szerk.), *Folyamatok és fordulópontok. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Studia Ethnologia Hungarica IV. L'Harmattan – PTE Néprajz Tanszék, Budapest, 2002, 159–207.
- : Keresztelethenek, zivatardémonok és az ördög. In uő, *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán*. Válogatott tanulmányok I. L'Harmattan, Budapest, 2002, 64–77.
- : Vámpír. In uő, Szócikkek egy mágiaenciklopédiához. *Ethnographia* 115 (2004), 1–46.
- Pozsony Ferenc: Csorgóújtás és esővarázslás a sónai szászoknál. In Halász Péter (szerk.), *A Duna menti népek hagyományos műveltség*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1991, 451–458.
- Rohde, Erwin: *Psyche. Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*. Verlag von J. C. B. Mohr, Tübingen, 1925. [1. kiadás: 1893.]
- Seres András: Moldvai csángó garabonciások. In Kós Károly – Faragó József (szerk.), *Népismereti Dolgozatok*. Kriterion, Bukarest, 1994, 319–332.
- Tolstoj, Nikita I.– Tolstaja, Svetlana M.: Zаметki po slavjanskomu jazyčestvu 5. Zaščita ot grada v Dragačeve i drugih serbskih zonah. In L. I. Vinogradova, – Ju. I. Smirnov (red.): *Slavjanskij i Balkanskij folklór*. Izdatel'stvo Nauka., Moskva, 1981, 44–120.
- Tolstaja, Svetlana M.: Rites Provoking and Stopping Rain in Slavnic Folk Tradition. *Cosmos. The Journal of the Traditional Cosmology Society* 17/2 (2001) 179–195.

- Tóth G. Péter: Folyampróba – liturgikus vízpróba – boszorkányfűrösztés. In Pócs Éva (szerk.) *Demonológia és boszorkányság Európában*. Studia Ethnologia Hungarica I. L'Harmattan – PTE Néprajz Tanszék, Budapest, 2001, 249–291.
- Udziela, S.: Świat nadmysłowy ludu krakowskiego, mieszkającego po prawym brzegu Wisły. Chmurnik. *Wiśła* XII (1898) 585–614.
- Ujváry Zoltán: Esővarázsló termékenységi rítusok. *A Debreceni Déri Múzeum évkönyve*. 1969–70, Debrecen, 1971, 447–472.
- Varga Ferenc: Domaszéki viharharangok és körösztok. *Szegedi Könyvtári Műhely* 24. (1985/2–3), 67–86.
- Warner, Elizabeth: *Russian Myths*. The British Museum Press, London, 2002.
- Wlislöckiné Dörfler Fanni: A gyermek a magyar néphitben. *Ethnographia* IV (1893) 107–116, 208–224.
- Zečević, Slobodan: *Mitska biča srpskih predanja*. Iro “Vuk Karadžić”, Beograd, 1981.